

Fanny Sikström

En voldelig affære

Bacheloroppgave i Arkeologi

Veileder: Heidrun M. V. Stebergløkken

April 2021

Fanny Sikström

En voldelig affære

Bacheloroppgave i Arkeologi
Veileder: Heidrun M. V. Stebergløkken
April 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Abstract/abstrakt

The Norwegian Bronze Age is the period spanning from 1700-500 BC. Transition over to this period brought big changes that have consequences for the development of society; broader trade networks, production, and the evolving towards more complex, tiered societies. This is evident in the traces after massive deforestation, similarities in burial trends, and the increase in settlements. This societal change also brought new types of conflicts and an increase in traces after violence. By focusing on material from Central Norway it is possible to challenge the already established interpretations about the Bronze Age by presenting new models of explanation, and see if these can showcase that the development of the Bronze Age society was in larger part characterized by violence, and by being more war-oriented, also in Trøndelag. The mass grave in Sund tells a story about a society plagued by sickness, hunger, and significant damages and trauma as told by their skeletal remains. It seems to indicate a society consisting of a military elite, who may have fallen victim to a brutal act of revenge. Hegra consists of the largest amount of bronze from the Norwegian Bronze Age that we know of, and has often been interpreted as a ritual deposition. This ritual deposition may have had the purpose to hide objects of large economical and symbolic value to protect them from getting taken in a raid. The Procession from Leirfall has been given several different interpretations, but still has the potential to be understood in a more violent context. It may have been an image of a ritual performed before a crew went out to sea with the purpose of war. With Sund being the exception, these cases are not directly connected to violence and unrest, but they are still possible to interpret from a violent context to see it as a representation of how the society in large part was characterized by violence and warfare. Especially when we look at how it entered the ritual sphere, which was not separate from everyday life during the Bronze Age.

Bronsealderen i Norge er perioden som strekker seg fra 1700-500 f.Kr. Ved overgangen til denne perioden skjer det store omveltninger som får konsekvenser for utviklingen av samfunnet; økte handelsnettverk, produksjon, og utviklingen av mer komplekse, oppdelte samfunn. Dette er vist i bronsealderens spor etter massiv nedskoging, likhet i gravskikker, og økningen i antall boplasser. Denne endringen av samfunn førte også med seg nye typer konflikter, og økt spor etter vold. Ved å fokusere på materielle spor fra Midt-Norge er det mulig å utfordre de allerede etablerte tolkningene av bronsealderen ved å foreslå andre forklaringsmodeller, og se om disse kan vitne om at utviklingen av bronsealderens samfunn var i større grad preget av vold og krigsorientering, også i Trøndelag. Massegraven i Sund viser et samfunn preget av sykdom, sult, og betydelige skader og traumer i skjelettmaterialet. Her er det mye som indikerer et samfunn som kan ha vært en militær elite som kan ha vært utsatt for et brutalt hevntokt. Hegra inneholder den største funnmengden av bronse som vi kjenner til fra bronsealderen i Norge og har ofte blitt tolket som en rituell nedleggelse. Denne rituelle nedleggelsen kan ha hatt hensikten å gjemme bort objekter av stor økonomisk og symbolsk verdi for å beskytte gjenstandene for å falle til offer for plyndring. Prosesjonen på Leirfall har blitt gitt en rekke ulike tolkninger, men har likevel potensialet for å forstå i en mer voldelig kontekst. Dette kan ha vært en avbildning av et rituale i forbindelse med et mannskap som skulle ut i krig. Med unntak av Sund, så er disse ikke direkte tilknyttet vold og uro, men det er mulig å forstå det fra en konfliktskontekst for å tolke det som en representasjon på hvordan samfunnet i større grad ble preget av vold og krigsorientering. Spesielt når vi ser hvordan det kan ha tredd inn i den rituelle sfæren, som i bronsealderen ikke var separert fra hverdagen.

Innhold

1. INNLEDNING	3
1.1 Presentasjon av tema og problemstilling	4
1.2 Bronsealderen som periode	4
2. FORSKNINGSSTATUS: KRIG OG VOLD I BRONSEALDEREN	6
3. MATERIALET	8
3.1 Case 1: Massegraven Sund	9
3.1.1 Massegraven Sund	9
3.2 Case 2: Depotfunnet på Hegra	10
3.2.1 Hva er depotfunn	10
3.2.2 Depotfunnet på Hegra	12
3.3 Case 3: Prosesjonen på Leirfall felt III	13
3.3.1 Bergkunsten i Trøndelag	13
3.3.2 Bergkunst på Leirfall og Prosesjonen	15
4. DISKUSJON/TOLKNING	17
4.1 Sund	17
4.2 Hegra	18
4.3 Prosesjonen	21
5. AVSLUTTENDE KOMMENTARER	22
6. BIBLIOGRAFI	24

Figurliste

<i>Figur 1 Casenes plassering langs Trondheimsfjorden i Midt-Norge. Kart fremstilt av: Erlend Bakken Eide</i>	8
<i>Figur 2 Voksent individ med kutt i ryggvirvelen. Kuttet har ingen tegn etter helbredning og ville vært fatal. Hentet fra: Fyllingen (2002b)</i>	9
<i>Figur 3 Beinkonsentrasjoner slik de lå begravd Hentet fra: Farbrege, O., Marstrander, S., & Torgersen, J. (1974)</i>	10
<i>Figur 4 Innholdet i Hegra funnet Foto: Åge Hjoem, NTNU Vitenskapsmuseet</i>	12
<i>Figur 5 Plasseringen av bronsegjenstandene i området slik det ser ut i dag. Fotomontasje: Ruth Iren Øien, NTNU Vitenskapsmuseet</i>	13
<i>Figur 7 Illustrasjon over Leirfall Felt III Hentet fra: Nilsen 2005</i>	15
<i>Figur 8 Leirfall prosesjonen tegnet ut ifra kalkeringer gjort av Sognnes (1999) og (Marstrander & Sognnes, 1999)</i>	16
<i>Figur 9 Her kan man se hvordan sprekken separerer prosesjonen. Foto: Ingrid Athena Flatland, 2019</i>	16
<i>Figur 10 Ristningene på Bjørngård med avbildning av både bronselurer og spyd, antatt til å være knyttet til bronsealderens ritualer. Illustrasjon gjort av Henriksen (2019) etter Sognnes (2001)</i>	20
<i>Figur 11 De to figurene antatt å være lenket sammen i (Ling, Earle, & Kristiansen, Maritime Mode of Production: Raiding and Trading in Seafaring Chiefdoms, 2018)</i>	21
<i>Figur 11 Bergkunst fra Tanum med krigere og skip som motiv. Hentet fra: SHFA</i>	22

1. Innledning

1.1 Presentasjon av tema og problemstilling

Bronsealderen er perioden mellom steinalderen og jernalderen, og er den første perioden hvor metall ble tatt i bruk. Den strekker seg fra ca. 1700-500 f.Kr. Ved overgangen til denne perioden skjer det store omveltninger som får konsekvenser for utviklingen av samfunnet; økte handelsnettverk, produksjon, og utviklingen av mer komplekse, oppdelte samfunn. Dette er vist i bronsealderens spor etter massiv nedskoging, likhet i gravskikker, og økningen i antall boplasser. Denne endringen av samfunn førte også med seg nye typer konflikter, og økt spor etter vold. Bronsealderen har vært gjenstand for forskning i over lang tid, og store deler av fokuset har vært rettet mot ritualer og religion i bronsealderens samfunn. Handelen og kontrollen av bronse har også vært et sentralt aspekt, men i de senere årene har flere av forskerne rettet søkelyset på urolighetene og konfliktene som oppsto sammen med dette samfunnet. Jeg ønsker å se nærmere på hvordan overgangen til bronsealderen kan ha ført med seg en utvikling mot et mer krigsorientert samfunn. Dette er et omfattende tema, derfor ønsker jeg å trekke frem noen helt konkrete caser som kan diskuteres opp mot det overordnede tema. Jeg skal fokusere på materielle spor fra Midt-Norge, som det store depotfunnet på Hegra, massegraven på Sund og prosesjonen på Leirfall. Jeg vil se om mine caser kan utfordre de allerede etablerte tolkningene av bronsealderen ved å foreslå andre forklaringsmodeller, og se om disse kan vitne om at utviklingen av bronsealderens samfunn var i større grad preget av vold og krigsorientering, også i Trøndelag, enn tidligere antatt.

Problemstillingen denne oppgaven tar for seg er:

Hva kan det arkeologiske materialet fortelle om et mer krigsorientert samfunn i bronsealder?

1.2 Bronsealderen som periode

Bronsealderen i Norge beregnes til 1700-500 f.Kr, der eldre Bronsealder er 1700-1100 f.Kr, og yngre bronsealder 1100-500 f.Kr. Periodeinndelingen og navnet Bronsealderen stammer fra Christian Jürgensen Thomsen sitt system for å dele inn de ulike samfunnsperiodene etter hvilket materiale som preget tidsepoken, kalt treperiodesystemet. Treperiodesystemet er en veldig enkel måte å inndele tidsperiodene på, basert på hvilket materiale som var rådende i perioden (Johansen, 2000). Senere ble denne kronologien bygget videre på av den svenske arkeologen Oscar Montelius. Han så at de større tidsperiodene -slik som bronsealderen- kunne deles inn i korte underperioder ved å putte funnmaterialet i assosiasjonsklynger (funn som har en tilhørighet med hverandre) som representerte en trend innenfor tidsrommet (Trigger, 1996, s. 120). Bronsealderen i Norge per denne definisjonen vil da være perioden hvor bronse var det rådende materialet, og overtok plassen som samfunns driver eller endrer. Dette er et sentralt punkt når man skal definere hva en bronsealder i Norge vil innebære. Spesielt ettersom arkeologi som disiplin, til forskjell fra andre historiske- og samfunnsorienterte disipliner, i stor grad baserer seg på fysiske etterlatenskaper fra fortiden fremfor skriftlig kildemateriale. For til forskjell fra bronsealderens forgjenger steinalderen og etterkommer jernalderen, er det ikke en overflod av bronsegjenstander som er bevart. Dermed, ved å kun se på bronsealder som en simpel redskapsendring fra steinøks til

bronseøks, kan spørsmålet om Bronsealderen i det hele tatt tok plass i Norge bli reist. Men implikasjonene av en bronsealder representerer noe større og mer abstrakt enn en simpel redskapsendring. Arkeolog Lene Melheim poengterer dette ved å se på bronsealderen som en representasjon for en samfunnsform, økonomisk form, en religiøs og ideologisk overbygging, og en egen mentalitet (Melheim, 2013). Den sosiale drivkraften som bronzen skapte var den viktigste generatoren i samfunnsutviklingen fra steinalder til bronsealder i hele Europa (Johansen, 2000, s. 51). Dermed drev bronzen som rådende materialet samfunnsutviklingen i Europa, som videre drev samfunnsutviklingen i Norge. Ergo var bronsealderen og det bronsealderen innebærer sterkt tilstede i Norge, selv om det ikke nødvendigvis representeres i det norske funnmaterialet.

1.3 Samfunnsutvikling i Bronsealderen

Bronse er en legering av kobber og vanligvis tinn, men også andre metaller. Bronsen funnet i Norge fra bronsealderen består av en slik legering mellom kobber og tinn. Bronse som materiale presenterte flere fordeler enn de tidligere rådende materialene stein, tre, og flint. Den var mer holdbar, effektiv, og kunne formes på tidligere utenkelige måter. Men bronsens største fortrinn var evnen til å kunne smeltes om og støpes på nytt i motsetning til dens forgjengere (Johansen, 2000, s. 45). Mens kobber er et metall som naturlig forekommer i Norge, er tinn derimot et sjeldent metall. Dette gjorde at for å kunne produsere bronse, var det ikke nok å anvende lokale ressurser for metallutvinning i Norge. Dermed var det nå behov for å etablere handelsnettverk utenfor landegrensene.

Det som fulgte var en hurtig prosess av teknologisk diffusjon som spredte seg gjennom hele Europa. Konsekvensene av dette var omveltninger i økonomien, teknologien, og den sosiale organiseringen som kom til å prege Europa fremover. Teknologien bronse skapte førte til utviklingen av de første spesialistene, og et nytt fagfelt, metallurgi. Metallet ble kontinentets mest ettertraktede handelsvare og ble et symbol på prestisje, makt, og en sentral del i det rituelle (Kristiansen & Larsson, Europe in the Early Bronze Age: an archaeological background, 2005). På denne måten var bronzen drivkraften bak etableringen av en ny sosial og religiøs orden som gradvis transformerte vesten til et sammenkoblet handelsnettverk.

I begynnelsen kan vi se dette representert ved nedskoging, og økning av boplasser, spesielt langs kysten. Og etterhvert etableringen av ny felles gravskikk; gravhauger. Denne utviklingen fortsetter. Nedskogingen intensiveres, og de to-skipede langhusene blir erstattet av større tre-skipede. Nå som menneskene var mer bofaste hadde de muligheten til å ta full utnyttelse av det lokale landskapet. Nå var det mulig å produsere overskudd som kunne finansiere flere deler av samfunnet (Austvoll, 2019). Kort tid etter hadde det begynt å utvikle seg et nytt politisk system som var begynnelsen på et nytt type samfunn. Disse ble kalt høvdingdømmer, og antas å være de første formene for politisk makt ettersom de er de første samfunnstypene hvor makthaveren påvirkning strekker seg lengre enn sin egen familie (Ling, Earle, & Kristiansen, 2018). Men for å kunne opprettholde-og utvide sin egen makt i disse høvdingdømmene utviklet det seg nå et behov for krigere.

2. Forskningsstatus: Krig og Vold i Bronsealderen

Det er flere ulike definisjoner på hva ordet krig innebærer. Det finnes veldig enkle definisjoner som ser på krig som en organisert form for vold mellom grupper bestående av to eller flere deltagere. Denne tar ikke for seg motivasjonen bak eller organiseringen som antageligvis ligger i bakhold. I denne oppgaven vil definisjonen trekkes fra Bossen's (2006) definisjon for krig som sosial praksis.

[...] I will therefore define war as the organized use or threat of use of lethal force by a minimum of two or more actors from one group against members of another group, which is interpreted by the actors and/or the analyst as part of the relations between the two groups (Bossen, 2006, p. 91).

Denne definisjonen er likevel noe mangelfull når krig skal sees på som mer enn en konkret handling. Derfor vil det i denne oppgaven også legges stor vekt på voldsutførelse. Der det i hovedsak kan defineres som en intensjonell handling for å påføre fysiske skader, og/eller ødeleggelse.

Krig i seg selv er et emne som er underrepresentert i arkeologisk forskning. Mens våpen lenge har blitt analysert av arkeologer, dukket ikke krigføring og vold opp før sent på 90-tallet. Selv da ble det ofte sett på separat fra andre sosiale praksiser i samfunnene. Hovedargumentet for fraværet av krigsstudier, var mangelen på kildemateriale i den arkeologiske dataen (Vankilde, 2006). Likevel eksisterer det en mengde direkte og indirekte spor etter krigs relatert vold fra forhistorien. I materialet fra bronsealderen er det spesielt tre kategorier som kan vitne om en voldeligere bronsealder.

1) Våpen. I tidlig bronsealder i Nord-Europa begynte menneskene å skape artefakter spesielt for krigføring. Disse artefaktene inkluderer sverd støpt i metall, formet for nærkamp, og kniver, økser, og spyd. Disse artefaktene kan ikke ha vært uten betydning ettersom vi finner dem i graver, depotfunn, og avbildet på bergkunst i hele Skandinavia (Fyllingen, 2006).

2) Ikonografi. I bergkunsten finner vi flere motiver som kan tolkes som krigsscener, og en rekke motiver av individer med våpen (Fyllingen, 2006). Et eksempel er helleristningsfeltene i Bohuslän, som er kjente for livlige scener hvor mange av figurene kan sees bære ulike våpen. Det vanligste våpenet som er avbildet er sverdet. Det antas at 40% av figurene på Bohuslän bærer sverd (Toreld, 2012).

3) Skjelettmateriale. I skjelettmateriale kan vi finne både legede og nye traumer påført skjelettet. I motsetning til de andre kategoriene som kun illustrerer trusselen om vold som kan ha vært til stede, fungerer skjelettene som en indikasjon på at volden var til stede, ettersom det bærer på resultatet av volden som ble utført (Fyllingen, 2003). Lokaliseringen av skaden på skjelettet kan fortelle om intensjonen bak slagene og om situasjonen de ble påført i. Det kan vise om hensikten var å skade, drepe, eller henrette (Fyllingen, 2006).

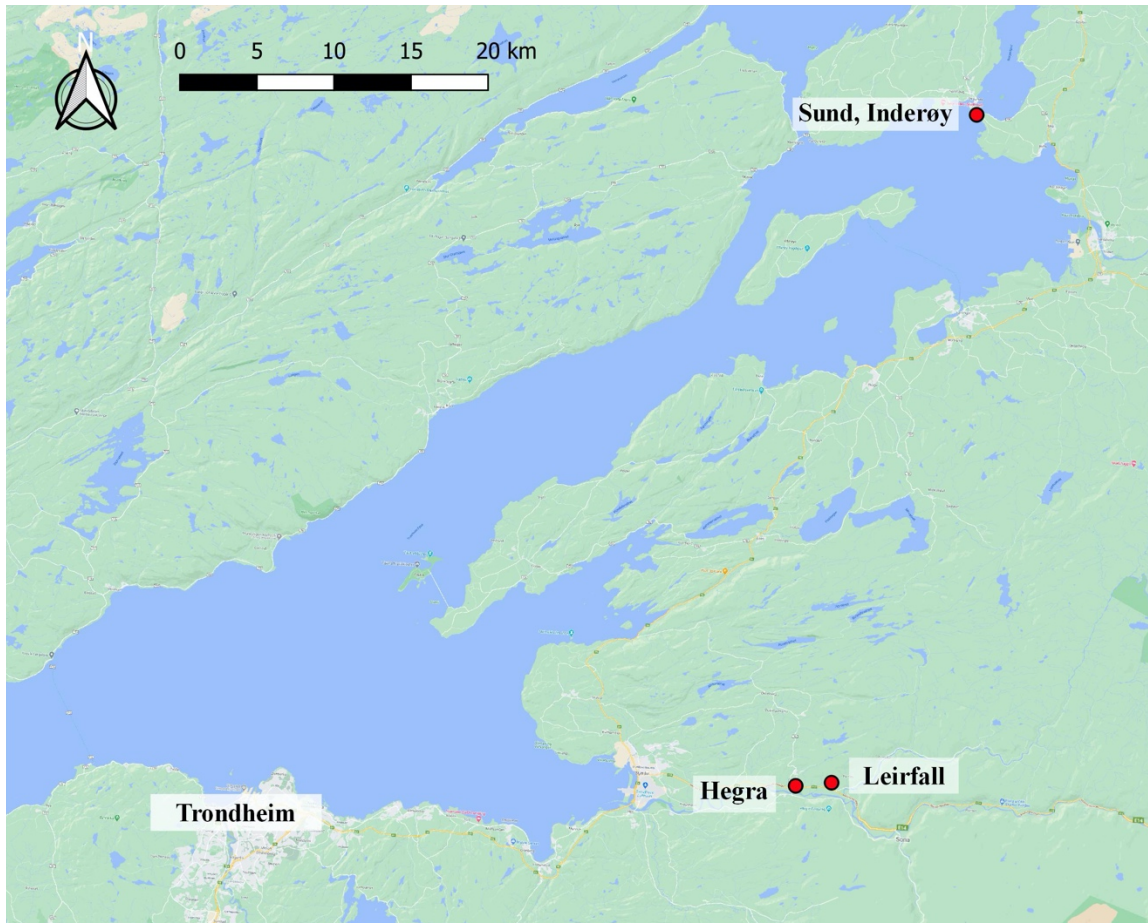
Det at bronsealderen var tidsalderen hvor samfunnet utviklet seg til et mer krigsorientert samfunn, er i stor grad et resultat av utviklingen til større, mer organiserte samfunn. Krig og vold, og spesielt krig, er mer enn en handling. Det er en sosial institusjon som involverer organisering, mobilisering, ritualisme, sosialt hierarki, og andre sosiologiske komponenter som ikke var tilstede tidligere (Malešević, 2010). I periodene før bronsealder var populasjonen spredt. Boplasser befant seg med lengre avstand fra hverandre, og var mindre permanente før overgangen til Neolitikum (Yngre Steinalder)

og jordbruksrevolusjonen. Det er mangel på arkeologisk materiale som kan indikere at disse boligene hadde innbygde forsvarsmekanismer, som ville gjort gruppene sårbare for et angrep (Malešević, 2010). Mangelen på behov for forsvarsverk kan dermed indikere at det ikke eksisterte noen trussel å forsvare seg mot. Dette er ikke det samme vi ser i materialet fra bronsealderen hvor det dannet seg større samfunn, hierarkier, og behov for mer begrensede resurser.

Schröder og Schmidt (2001) legger vekt på viktigheten av en felles kulturell modell som forutsetning for utførelse av vold. Kulturell modell kan forstås som etablerte regler for hvordan individene skal agere. Ingen går direkte til angrep tilfeldig, men følger allerede etablerte kutymmer innad. En slik kulturell modell kan bli formet av gruppens kollektive identitet. Grunnen til at dette er en viktig forutsetning er behovet for en felles motivator som kan få en gruppe til å utføre voldelige handlinger i troen om at de kjemper for sin egen interesse, og for en større sak enn seg selv. Dette ble hovedsakelig gjennomført ved å gi voldsutførelsen en større symbolsk betydning. Eksempler på måter dette kan opptre på er ved å idealisere krigerrollen og voldelige ritualer, eller ved å skape en idé om intern solidaritet og hostilitet mot andre grupper (Schröder & Schmidt, 2001). Dermed skapes en felles ideologi som kan legitimere voldsutførelse. Over tid vil også voldsutførelsen i seg selv kunne styrke ideologien. Ved å skape et narrativ hvor man overdriver egne oppnåelser og vinning, eller poengterer lidelsene og uretten gruppen har vært utsatt for, skaper man et sosialt minne. Dette sosiale minnet kan utnyttes av gruppens elite og forsterke voldens betydning for samfunnet. (Schröder & Schmidt, 2001).

I bronsealderen sto det religiøse og rituelle sterkt knyttet opp mot hverdagen (Henriksen, 2019) og det eksistere ikke samme skille slik som vi opplever i dag. Bronsealderen var derfor spesielt godt egnet for å danne en slik kulturell modell, og en mer krigsorientert samfunnsstruktur. For felles verdier og interesser er i lengden ikke nok til å kunne opprettholde den sosiale strukturen i større samfunn, og opprettholde den sosiale institusjonen krevd for krigføring. Det som kreves er en sterk sosial solidaritet som fremhever den kulturelle likheten innad i gruppen. Og denne solidariteten dyrkes best frem gjennom delte religiøse tradisjoner som styrker tilknyttingen til hverandre, og felles praksis (Malešević, 2010). Ved å opprettholde disse praksisene kunne lederne styrke seg selv som leder minst like mye som ved militære seiere. Derfor er det kanskje ikke så rart at de fleste sporene etter bronsealderens mer voldelige aspekter kan knyttes til det rituelle.

3. Materialet

Figur 1 Casenes plassering langs Trondheimsfjorden i Midt-Norge. Kart fremstilt av: Erlend Bakken Eide

Kildematerialet fra bronsealderen er noe begrenset i Norge og Trøndelag, noe som kan gjøre å tolke spor etter krig og uroligheter utfordrende. Imidlertid finnes det noen tendenser i materialet som kan peke i denne retningen, og jeg har valgt ut noen eksempler på dette.

For å se nærmere på hvordan overgangen til bronsealderen medførte en utvikling mot et mer volds- og krigsorientert samfunn, har jeg valgt å trekke fram tre ulike caser fra Midt-Norge. Disse tre casene representerer alle en hovedkilde til kunnskap fra bronsealderen i Norge; Helleristninger, gravskikk, og depotfunn. Videre vil jeg se hvordan disse casene plasserer seg i bronsealderens kontekst, og om det er grunnlag for at de kan vitne om at samfunnet i bronsealderen i stor grad var preget av vold og uro. Dette vil jeg gjøre ved å først se hva som gjør at akkurat disse skiller seg ut som tegn på vold. Så vil jeg diskutere etablerte tolkninger og forklaringsmodeller, og om disse utelukker en voldelig tolkning. Til slutt skal jeg presentere nye alternativer for å se på funnene som tilknyttet til vold.

Første Case er massegraven i Sund. Dette er en lokalitet som ble gravd ut på 60-tallet, hvor det ble funnet en massiv samling av menneskebein. I senere tid ble skjelettrestene analysert, og det ble oppdaget tydelig tegn på vold, traumer, sult, og sykdom. Dette har senere bidratt til en ny teori om eksistensen av en militær elite i bronsealderen (Fyllingen, 2002a). Etter det vil jeg se nærmere på depotfunnet gjort på Hegra i høsten 2017, hvor funnmengden er av det største slaget vi har sett fra

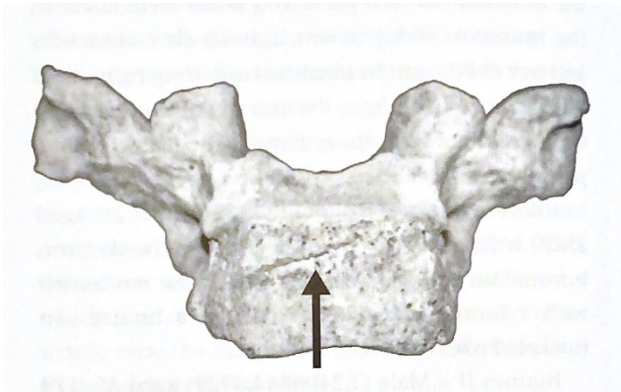
bronsealderen. Dette funnet er i konflikt med tolkninger av eksisterende depotfunn, og kan knyttes til fremstillinger i bergkunst i samme område. Til slutt vil jeg se på Prosesjonsmotivet fra Leirfall Felt III, som tidligere har blitt tolket på en rekke måter, men likevel har potensialet til å forstås i en mer voldelig kontekst.

3.1 Case 1: Massegraven Sund

3.1.1 Massegraven Sund

I 1967-68 ble det funnet en rekke ubrente menneske-, og noen få dyre bein i grustak-kanten ved Garden Sund, Inderøy, Nord-Trøndelag. Den eneste artefaktet funnet var en nål laget av bein (Farbregd, Marstrander, & Torgersen, 1974). Disse ble funnet rett under det øverste matjordlaget. Her fant de ulike konsentrasjoner av ulike menneskebein, først antatt å tilhøre 25 individer. Dette materialet var svært fragmentert, og da det ble hentet ut for nye analyser, kunne man si med sikkerhet at det tilhørte minst 22 individer (Fyllingen, 2002b). Dette ble gjort ved osteologiske undersøkelser av beinmaterialet. Osteologi og osteoarkeologi er en under disiplin hvor man hovedsakelig studerer bein etter menneskelige levninger og avdekker informasjon om individene. Slik som alder, kjønn, diett, skader, traumer, etc.

Aldersfordelingen blant det identifiserbare materialet viser til en aldersfordeling som kan forventes av et mindre samfunn bestående av 2-3 familier (Fyllingen, 2003). Av disse er halvparten skjelettene tilhørende barn under alderen 12-15 (Fyllingen, 2002b). Barnedødsraten er riktig nok høyest de første fire årene av livet, men her er 32% av skjelettene antatt å være mellom 6 og 15 år som indikerer at det ikke var naturlige dødsårsaker som sto bak (Fyllingen, 2003).

Figur 2 Voksent individ med kutt i ryggvirvelen. Kuttet har ingen tegn etter helbredning og ville vært fatal. Hentet fra: Fyllingen (2002b)

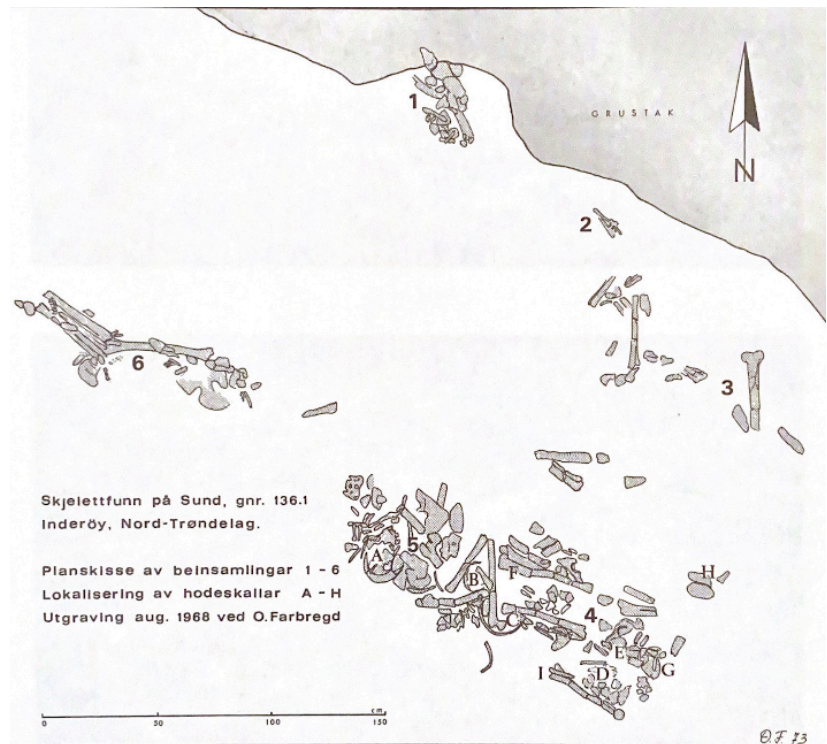
Flere av individene (54%) bar preg av både leget- og nylig påført traume (Fyllingen, 2002b). Noen av disse er forsvarsskader, slik som huggskader i armene. Andre er tydelig banesår og det kan virke som de har blitt regelrett massakrert og hugget ned med våpen av metall (Austvoll, 2019). Dette er indikert av hugg- og kuttskader i lyskregionen og mageregionen av skjelettene og er helt klart fatale skader. Før oppdagelsen av Sund var det eneste eksemplet på tegn til voldelige skader «Kråkerøymannen», en mann som har blitt henrettet ved halshugging. Utenom «Kråkerøymannen» er det ingen av individene

oppdaget i bronsealdergraver som har vist tegn til skader (Fyllingen, 2002a).

I tillegg til spor etter skader av voldelig natur hadde skjelettene spor etter en rekke helseplager og livsstilsykdommer. Dette inkluderer gikt i hender og føtter, slitasje i overkroppen, og flere slitasjeskader som indikerer en hverdag preget av hardt fysisk arbeid som forutsetning for overlevelse (Fyllingen, 2002a). I tre av de voksne individene ble det påvist rakitt og andre sykdommer relatert til feilernæring eller sult over lengre perioder og mangel på vitamin D (Fyllingen, 2003).

Bilder fra utgravningen viser at flere av kranieniene var lagt bevisst over resten av skjelett restene, og kan være en indikering på at individene ble halshugd før eller etter

døden. Og det kan virke som de ble plassert etter hverandre slik at det ikke ligger anatomisk korrekt med kroppen. I tillegg til dette er det ingen gravgods lagt ned med skjelettene, og ingen monument reist i umiddelbar nærhet som gjør at dette er en handling som skiller seg eksepsjonelt fra gravskikken under bronsealderen (Fyllingen, Society and Violence in the Early Bronze Age: An Analysis of Human Skeletons from Nord-Trøndelag, Norway, 2003).

Figur 3 Beinkonsentrasjoner slik de lå begravid Hentet fra: Farbregd, O., Marstrander, S., & Torgersen, J. (1974)

3.2 Case 2: Depotfunnet på Hegra

3.2.1 Hva er depotfunn

Ordet depot stammer fra det latinske ordet deponere, som vil si å legge noe fra seg. I daglig tale kan dette omhandle en rekke ting, men i arkeologien er det et begrep som beskriver enn funnklasse. Hva som gjør at et funn tilhører denne funnklassen, er basert på krav om både kvalitet og kvantitet. Kvantitetskravet er som regel beregnet til to eller flere funn. Det er flere grunner til å ekskludere enkelt funn fra denne funnklassen. Depotfunn indikerer at noe har blitt deponert bevisst. Når det kun er snakk om én enkelt gjenstand, er det vanskelig å determinere om gjenstanden har blitt lagt ned bevisst, eller om gjenstanden bare har blitt mistet. Det er likevel viktig å stille seg litt kritisk til dette kvantitetskriteriet ettersom det i praksis kan gjøre at to tapte nåler kan bli regnet som depotfunn, mens større ting, som man gjerne hadde en tendens til å deponere, som sverd og økser, kan bli beregnet som enkelt / løsfunn (Johansen, 1993). Dermed burde man se det i sammenheng med et krav om kvalitet. Den første delen av å determinere om det er et depotfunn, vil være å undersøke hvor sakene ble deponert. Hvis det antatte depotfunnet er funnet i nærheten av en boplass eller grav, betyr det ikke nødvendigvis ikke at det ikke er et depotfunn, men det vil i de fleste tilfeller være tilknyttet disse anleggene og ikke en separat enhet. Altså vil funnforholdene legge et fortolkningsgrunnlag som tilsier at funnet mest sannsynlig er gravgods eller avfallsrester fra boplassene fremfor bevisst deponerte gjenstander.

En annen faktor er avstand mellom de deponerte gjenstandene. Hvor stor avstand kan det være mellom de ulike gjenstandene før de regnes som enkeltfunn istedenfor et sammensatt depotfunn? Her vil det være mer hensiktsmessig å ta en vurdering av det

aktuelle funnområdet og funngjenstandene, fremfor å skape en satt definisjon. Hvis gjenstandene kan dateres til samme periode, består av samme gjenstandstype, gjerne en gjenstandstype som vanligvis ikke forekommer i andre funnklasser, eller virker som det følger et bevisst mønster, kan det indikere at det er et sammensatt depotfunn fremfor enkeltfunn. Dette gjør at å determinere depotfunn i noen tilfeller kan være svært subjektivt. Men det kan være hensiktsmessig å ikke avfeie enkeltfunn grunnet avstand umiddelbart -der avstanden naturligvis er innenfor samme område, men ikke nødvendigvis nærmere enn noen meter, og det virker som gjenstandene har blitt deponert på tilnærmet samme metode- og heller ta utgangspunkt i at det er et større sammensatt depotfunn. Da vil man kunne skille ut funnene som viker fra gjenstandstype, mønster, eller tidsperiode, og kunne skape et sikrere resultat og bilde om hva som tilhører depotfunnet.

Her illustreres det tredje kvalitetskriteriet for å determinere funnklassen, nemlig hva slags gjenstander som er lagt ned. Dette har allerede blitt gjennomgått som en viktig faktor i alle punktene over, men det er nødvendig å poengtere som et kvalitetskriterium, ettersom det i stor grad vil være den definerende faktoren når man skal konkludere om det man sitter med er et depotfunn eller ikke (Johansen, 1993).

Med disse kravene som grunnlag kan depotfunn defineres slik; en eller flere gjenstander bevisst lagt ned, uten en primærtilknytning til boplass eller grav. Dette er da kun et begrep som beskriver den konkrete handlingen som definerer det som en separat overordnet funnklasse, og ikke en tolkning av nedleggelsen. Det vil si at selv om handlingen i seg selv er et fortolkningsgrunnlag, er ikke et depotfunn en konkret tolkning. Et eksempel for å illustrere dette ville vært et offerfunn. Her har funnet blitt tolket som en ofring og gir en forklaringsmodell på hvorfor de har valgt å legge ned gjenstandene og hvorfor de har valgt område, men det vil likevel gå under depotfunn dersom kravene satt over følges. Det er også verdt å nevne at begrepet ikke tar høyde for om gjenstandene er lagt ned med hensikt om avhenting senere eller ikke.

3.2.2 Depotfunnet på Hegra

Figur 4 Innholdet i Hegra funnet Foto: Åge Hjoem, NTNU Vitenskapsmuseet

Depotfunnet på Hegra ble funnet på en terrasse ovenfor Hegra kirke i 2017, og er et av de største funnene av sitt slag fra bronsealderen i Norge. Det ble funnet under et metallsøk på Hegra prestegård, og vakte stor oppsikt i det arkeologiske miljøet. Før funnet på Hegra var det kjent så lite som 150 gjenstander av metall fra denne perioden i Midt-Norge (Henriksen, 2018). Og etter flere undersøkelser for å sikre eventuelle funn, endte de opp med å avdekke over 40 hele og fragmenterte bronsegjenstander, noe som gjør dette til et av de største depotfunnene fra bronsealderen i Norge (Henriksen, 2018). Funnet inneholder en stor andel bronsegjenstander og fragmenter. Dette inkluderer 26 holkøkser av bronse, en spydspiss, to støpetapper av bronse, den ene funnet i falen av spydspissen, en enegget kniv, to dolker, to sammenpressede rørfragmenter antatt å ha tilhørt en bronselur, og ett fragment av et dobbeltsidig sagblad gjort om fra et knivblad av bronse (Henriksen, 2019). I tillegg ble det også funnet en liten bronsering og tre mindre bronseblikkfragmenter som er antatt å være en del av depoet.

Både sagbladet og knivbladet ble funnet i en av holkøksene. Av de 26 øksene har fem av dem blitt klemt flate, og ved hjelp av røntgen kan man se at de inneholder flere mindre fragmenter av metall, hovedsakelig i form av øksefragmenter fra eggen som tilhører økser av samme type. (Henriksen, 2018) Holkøksene er blant de vanligste funnene fra slutten av Norges bronsealder, og var anvendt som redskapsøkser. De har vært festet til et vinkelbygd treskaft som har vært ført inn i øksens holk, eller hulrom, derav navnet (Henriksen, 2019).

Det er tydelig gjennom de ulike typene og variasjon i type økser i funnet, at gjenstandene det består av har ulik alder. De eldste øksene i funnet kan tidfestes til ca. 1100-900 f.Kr, mens de yngre øksene har trolig vært framstilt i 900-500 f.Kr. Under utgravningen av funnet var det vanskelig å determinere om dette er grunnet flere depoter over lengre tid, men øksene av den eldre typen framkom jevnlig sammen med de yngre øksene, og dette er en sterk indikasjon på at disse gjenstandene har blitt lagt ned sammen som et depot (Henriksen, 2018). Dermed må depotet dateres likt som de yngste gjenstandene i funnet, og kan tidfestes til ca. 700-500 f.Kr. Dette tidspunktet overensstemmer med en periode hvor det skjer en markant økning av deponering av metallgjenstander i Midt-Norge (Henriksen, 2018).

Figur 5 Plasseringen av bronsegjenstandene i området slik det ser ut i dag. Fotomontasje: Ruth Iren Øien, NTNU Vitenskapsmuseet

3.3 Case 3: Prosesjonen på Leirfall felt III

3.3.1 Bergkunsten i Trøndelag

Bergkunst er et samlebegrep som innbefatter de ulike sporene etterlatt av fortidens mennesker i form av bilder festet til berg og steiner. Dette innebærer alt fra slipte, skårede, og hugde ristninger, til hulemalerier malt for hånd, med børste, eller stensiler. Dette er et fenomen som ikke er begrenset til et geografisk område, og opptrer i ulike former over hele verden. Deres alder indikerer at bergkunsten kan ha fungert som et språk for de skriftløse samfunn. I Europa har man datert den eldste bergkunsten til å være 30 000 til 40 000 år gammel, og utenfor Europa, som for eksempel Afrika, vet vi at det finnes bergkunst som er like gammel om ikke eldre.

Dateringen av bergkunst er en utfordrende prosess. Det kan være en utfordring å få et sikkert resultat på hvor gamle de er, selv med moderne metoder innenfor arkeologi, som C14-datering. Det skyldes i stor grad at det finnes veldig lite organisk materiale å

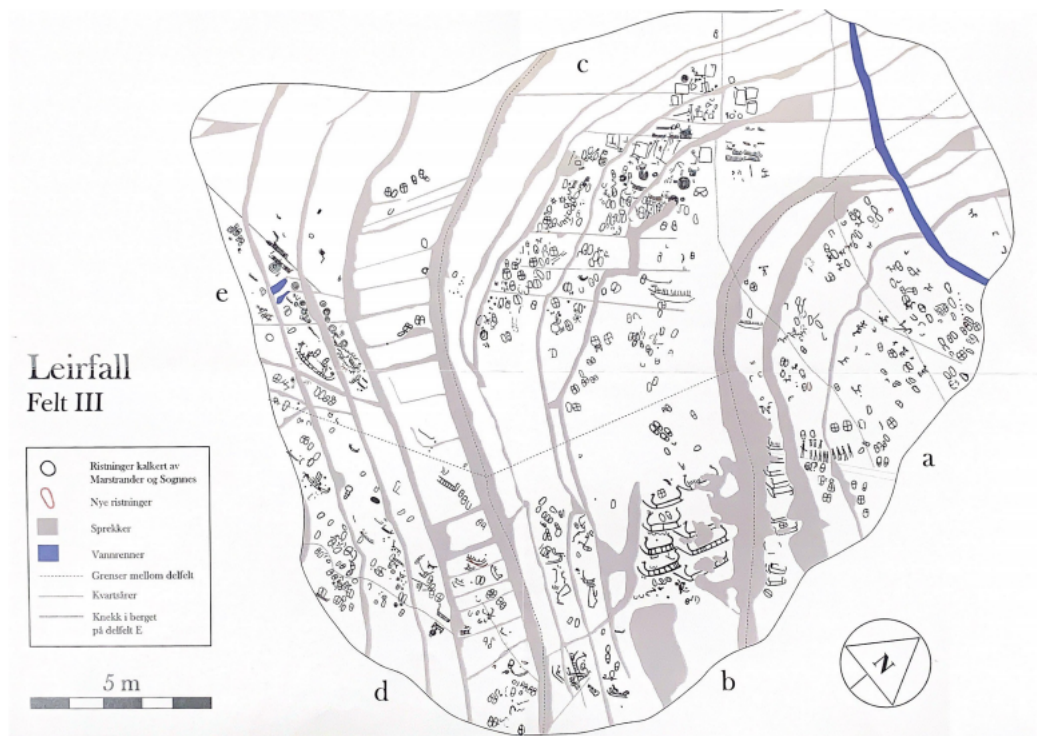
datere, dermed er det en rekke indirekte dateringer som hovedsakelig brukes for å datere bergkunst. Dette inkluderer strandlinjedatering, som ved hjelp av bevegelsen av havnivåene kan sette en maksimumsdato på lokaliteten. Dette sammen med C14 kan sees som den mest pålitelige metoden for datering av bergkunst (Stebergløkken, 2017).

Bergkunst er spesielt tilstedeværende i Skandinavia, med over 32 000 kjente ristninger i Norge, hvor 25% av disse finnes i Midt-Norge. I tillegg til å dekke et stort geografisk område, dekker også bergkunst et stort tidsspenn. Det finnes bergkunst fra slutten av eldre steinalder og helt fram til overgangen mot jernalder. Dette gjør at det innenfor bergkunsten har det regjert ulike tradisjoner over tid. Disse tradisjonene ble navngitt Veideristninger og Jordbruksristninger, også kalt den eldre tradisjonen og den yngre tradisjonen. Veideristningene er de tidligste formene for bergkunst, og har hatt en rekke ulike stilretninger. Det inkluderer også hule- og hellemalningene, selv om disse skiller seg ut ved å besitte en sådan spesiell kontekst at argumentet kan reises om de eksisterte som en egen tradisjon. Jordbruksristningene er den yngre tradisjonen for bergkunst og tilhører en stor del av tolkningsgrunnlaget for å forstå kulturen blant Bronsealderens samfunn i Norge (Stebergløkken, 2010:2010).

Under Bronsealderen var det Jordbruksristninger som var den regjerende tradisjonen innenfor bergkunst. Dateringen av de fleste figurene strekker seg fra tidlig bronsealder og helt frem til 500 f.Kr (Jacobsen & Follum, 2008, s. 99). Jordbruksristningene befinner seg i store deler av Norge, inkludert Østfold, Vestfold, Telemark, samt store konsentrasjoner på Lista og Jæren (Jacobsen & Follum, 2008, s. 101). Men et av de viktigste områdene for denne tradisjonen av bronsealderens bergkunst, er Trøndelag (Sognnes, 2000), hvor tradisjonen fortsatte lenge etter den allerede hadde gitt seg i Sør-Skandinavia (Sognnes, 2005). Motivene i denne tradisjonen er først og fremst preget av skipsframstillinger. Disse forekommer ofte sammen med de andre regjerende motivene i denne tradisjonen. Dette inkluderer husdyr, mennesker, jaktscener, fotspor, vogner, sirkler, hester, og ulike geometriske figurer (Sognnes, 2000:2005).

I Midt-Norge skiller de seg spesielt fra Veideristningene ved å generelt være plassert høyere opp i terrenget. De er ofte funnet på bergflater som vender seg mot sør eller sørøst. Samme retning som formiddags- og middags-solen (Sognnes, 2005). Antageligvis er denne plasseringen knyttet opp imot bosetningen, og vendte mot bronsealderens beitemark (Jacobsen & Follum, 2008, s. 101). Det er vanlig at ristningsfeltene er plassert i samme område. Feltet som kommer til å være sentralt videre, Leirfall, er et eksempel på dette. På Leirfall ligger det fem felt i en klynge innenfor en 50 meters radius, der struktureringen av panelet virker som en bevisst handling (Sognnes, 2011).

3.3.2 Bergkunst på Leirfall og Prosesjonen

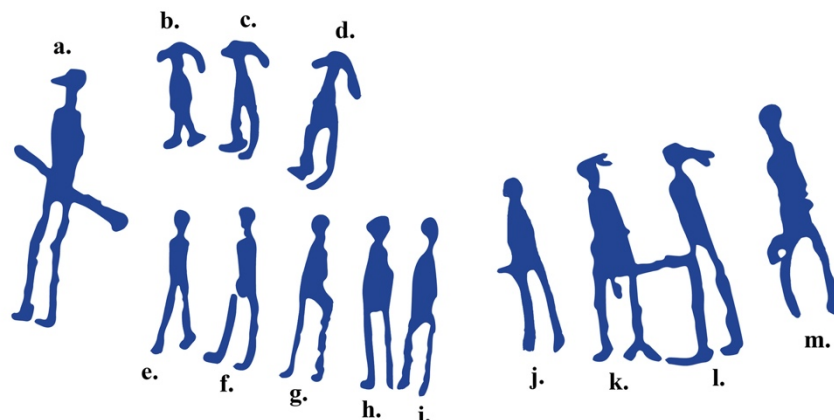

Figur 6 Illustrasjon over Leirfall Felt III Hentet fra: Nilsen 2005

I 1925 ble helleristningsfeltene på Leirfall for første gang presentert i et foredrag av arkeolog Theodor Petersen. Dette satte på 1900-tallet i gang en prosess av undersøkelser og dugnadsarbeid for å avdekke figurene på bergflaten (Marstrander & Sognes, 1999, s. 66). Ristningsfeltene på Leirfall befinner seg samlet på den nordre dalsiden fra Solemsbekken. Felt I og II er hugget inn langs vestsiden av bekken der den nærmer seg dalbunnen, mens hovedmengden av figurene (Felt III og V) befinner seg ved en terrasse i dalskråningen ca. 50 meter vest for Solemsbekken. Hvor på oversiden av Felt III ligger et mindre felt (Felt V) (Marstrander & Sognes, 1999, s. 67).

Ristningene finnes på isskurte flater av grønnsteinsbergart. Det er delvis oppsprukket av issprengte furer og viser enkelte steder også spor av avskallinger. Men særlig på felt III trer de huggne figurene mange steder særlig klart frem med skarpe fine furer på flater som gjennom lang tider har vært dekket av svære jordlag (Marstrander & Sognes, 1999, s. 67).

Det som særpreger Leirfalls bergkunst er ikke bare størrelsen på feltet, men innholdet. Leirfall inneholder figurer som før oppdagelsen av Leirfall ikke tidligere var kjent i Norsk helleristningsmateriale. Dette inkluderer motiver av en prosesjon som tidligere ikke hadde opptrådd i de norske Jordbruksristningene (Marstrander & Sognes, 1999, s. 121).

Figur 7 Leirfall prosesjonen tegnet ut ifra kalkeringer gjort av Sognnes (1999) og (Marstrander & Sognnes, 1999)

Leirfall III består av mer enn 600 figurer, og har en størrelse på 20 ganger 20 meter. Dette gjør det til en av de største figurlokalitetene med jordbruksristninger i Skandinavia (Marstrander & Sognnes, 1999, s. 77). De første figurene ble funnet i 1951, og gjennom 50-årene avdekket de stadig flere figurer på bergflaten. Det var under arkeolog Sverre Marstrandens første befarings av feltet i 1957 prosesjonen hadde blitt avdekket (Marstrander & Sognnes, 1999, s. 77). Prosesjonen består av tretten ulike menneskefigurer. De er separert i to rader over hverandre, hvor den bakerste delen av den nederste raden blir separert av en sprekke i bergflaten. De følger begge en større figur, som videre vil bli omtalt som leder figuren. Figurene er hugd (prikkhugd) inn i berget, og består av en prikkhugd torso, en fylt inn kontur nesten som silhuetter, med bein konstruert ved hjelp av linjer. De tre figurene som den øvre rekken består av har ekstra former på hodet, nesten som de bærer en form for fugle- eller dyremaske (Marstrander & Sognnes, 1999, s. 121), og det samme har to av de fire i den nederste raden som er separert av sprekken (Sognnes, 2011). Lederfiguren har to lengre figurlinjer foran og bak kroppskonturen. Slike linjer i bergkunsten blir ofte tolket av fallisk natur og kan representere at dette er en mannskikkelse. (Se Figur 8, bokstav a.) Nå vil det alltid bli ukorrekt å bruke moderne vestlige kjønnsnormer som fortolkningsgrunnlag på fortidens kulturer som kan ha hatt et helt annet syn rundt kjønnsroller, men det kan i dette tilfellet forklare å putte en fallisk avtegning på leder figuren for å illustrere figurens rolle som leder eller høvding. Hvis vi går ut ifra at det var en posisjon besatt av en mann under bronsealderen. Tolkningen av disse strekene som sverd virker mer sannsynlig, og den som jeg kommer til å gå ut ifra videre er tolkningen til Sognnes (2011), hvor han poengterer at strekenes posisjon blir anatomisk for høy til å være en fallos, og at den nok heller er en representasjon av et sverd.

Figur 8 Her kan man se hvordan sprekken separerer prosesjonen.
Foto: Ingrid Athena Flatland, 2019

Lederfiguren er ikke den eneste som viker fra resten av figurene. I den nedre rekken har to av de bakerste figurene (Se Figur 8, bokstav k. & l.) to linjer hugd inn som binder dem sammen. En ved slutten av kroppskonturen, muligens hoftene, og en ved føttene. Dette er de samme figurene som bærer hodeplagg.

4. Diskusjon/Tolkning

4.1 Sund

I forbindelse med det nye fokuset på uroligheten og voldens rolle i samfunnene under bronsealderen, er det foreslått at samfunnet var et mer lagdelt samfunn, hvor det vokste frem et spesialisert militærsamfunn innen eliten (Fyllingen, 2003). Denne kulturen ble integrert inn i samfunnets ritualer og ideer om sosialt hierarki. Det ble sentrert rundt verdier og ritualer om heltemodig krigføring, makt og ære (Kristiansen & Larsson, 2005). Grunnene bak et slikt etablert militærsamfunn ville først og fremst vært for sikring av makteliten i høvdingdømmene. Høvdingdømmene var alltid på brinken ved konflikt ettersom de konstant måtte beskytte sine egne territorier, samt sikre flyten av varer og resurser (Fyllingen, 2006). Derfor ville å ha et slikt spesialisert militærsamfunn vært en viktig del av prosessen med å sikre den politiske makten, og handelsrutene, og beskyttelse av befolkningen (Fyllingen, 2002a). Trolig var individene begravd på Sund et slikt militærsamfunn.

Skadene etterlatt på skjelettene er antatt å ha blitt påført av et sverd, øks, eller lanse, som indikerer at de har blitt skadet i nærkamp. Som nevnt tidligere, med et unntak, er Sund de eneste skjelettene vi kjenner til med bevis for voldelig traume, både gamle og nylig påført. Noen av de legede traumene var så gamle at de må ha blitt påført gjennom oppveksten. Altså har vold alltid vært en tilstedeværende faktor hos befolkningen på Sund (Fyllingen, 2003).

En sterkt tilstedeværende militærelite vil også bety en sterkt tilstedeværende krigsideologi. Og trolig har krigerne hatt en stor symbolsk status i samfunnet som deres beskyttere, og var en del av makteliten (Fyllingen, *Society and Violence in the Early Bronze Age: An Analysis of Human Skeletons from Nord-Trøndelag, Norway*, 2003). Derfor ville døden av en kriger forventes en særegen behandling og gravlagt i et komplekst anlegg, og omgis av en rekke ritualer (Kristiansen & Larsson, *Symbolic transmissions and social transformation in Bronze Age Europe*, 2005). Likevel har i Sunds tilfelle skjelettene blitt lagt ned uten en tydelig bevisst plassering, med kraniene tilsynelatende plassert separat fra kroppen. Med skadene på skjelettrestene antatt å ha vært fatale er det trolig et resultat av et hevtokt mot militærgruppen. Hvor nedleggelsen av skjelettene er gjort uten respekt i henhold til etablerte gravskikk som et slags fornærmelse av seierherren (Aldhouse-Green, 2006). Dette kan også understrekes av halshuggingen av individene etter døden.

Dermed kan Sund være en sterk indikator om eksistensen av et krigsorientert samfunn. Og illustrerer hva slags rolle disse krigerne kan ha hatt i samfunnet.

4.2 Hegra

Hegrafunnet ble gjort på hva som i dag er en flat åker, men diverse undersøkelser, slik som analyse av pollen, viser at når funnet ble deponert har det vært i nærheten av våtmark. Dermed deler det flere fellestrekk med andre depotfunn fra bronsealderen i Midt-Norge, hvor ca. 75% av de kjente depotfunnene fra regionen kan relateres til myr, vann, eller elv (Henriksen, 2019). Funnet er allerede plassert i et område rikt på kulturminner fra forhistorisk tid. Flere helleristningsfelt fra bronsealderen i umiddelbar nærhet, gravhauger fra jernalder utover store deler av dalen, og Leirfall kun 2,5 km øst fra funnstedet (Stamnes, 2018). Denne plasseringen utenfor boplasskontekst, samt relateringen til våtmark, har lagt grunnlaget for at Hegrafunnet i stor grad har blitt tolket som en rituell nedleggelse. Et av hovedargumentene for denne tolkningen, er at ved å deponere i en slik kontekst, blir senere avhenting av artefaktene en komplisert affære. Dermed ville objektene blitt lagt ned uten intensjon om å bli hentet opp igjen (Dietrich, 2014).

Samtidig inneholder Hegra funn av to bronselurfragmenter. Bronselurene er avbildet i flere helleristningsfelt i Skandinavia fra bronsealderen, og kan også sees avbildet på helleristningsfeltet Bjørngård i Hegra som befinner seg i nærheten av funnstedet (Henriksen, 2018). I flere av disse avbildningene virker det som bronseluren har hatt en rolle å spille i bronsealderens ritualer, og den vil dermed antas å være en rituell gjenstand av betydning. Med tanke på det rituelles rolle i bronsealderen, kan disse gjenstandene ha hatt høyere betydning og krevd særskilt behandling før nedleggelse. Dette kan forklare hvorfor bronselurer har blitt funnet i flere depoter i myrer og tjern (Henriksen, 2018). Da kan disse to rørfragmentene være med på å indikere at dette tilhører en rituell kontekst. Denne tolkningen har blitt ganske standard for tolkningen av depotfunn i slike kontekster, noe som gjør at det er lite som taler imot sannsynligheten av en rituell nedleggelse.

Likevel skiller Hegra seg ut fra standarden ved å ha så mange støperelaterte funn. Med støperelaterte funn menes funn som kan ha relasjon til prosessen for støping av bronse, slik som metallfragmenter. Dette utelukker likevel ikke en rituell tolkning, ettersom bronsealderen er antatt å ha et mindre markant skille mellom det hverdagslige og religiøse. Dermed reiser Henriksen (2019) argumentet for at selve støpingen og prosessen kan ha vært omgitt av symbolikk og ritualer (Henriksen, 2019).

Det oppstår flere problemstillinger ved å tolke depotfunn slik som Hegra som støpefunn eller materialpakker for senere bronseproduksjon. Den første problemstillingen poengterer Henriksen (2018), om øksene med fragmentene av metall er relatert til støping av metall ville man forventet at et større antall av øksene inneholdt fragmenter (Henriksen, 2018). Derimot er det bare et fåtall av øksene som inneholdt slike fragmenter, noe som gjør at metallfragmenter blir unntaket, ikke regelen, for funnet. I tillegg vil å fylle øksene skape et større mer kompakt objekt. Dette vil gjøre omstøpingen til en mer komplisert affære ettersom det vil kreve en høyere temperatur for omstøping (Dietrich, 2014).

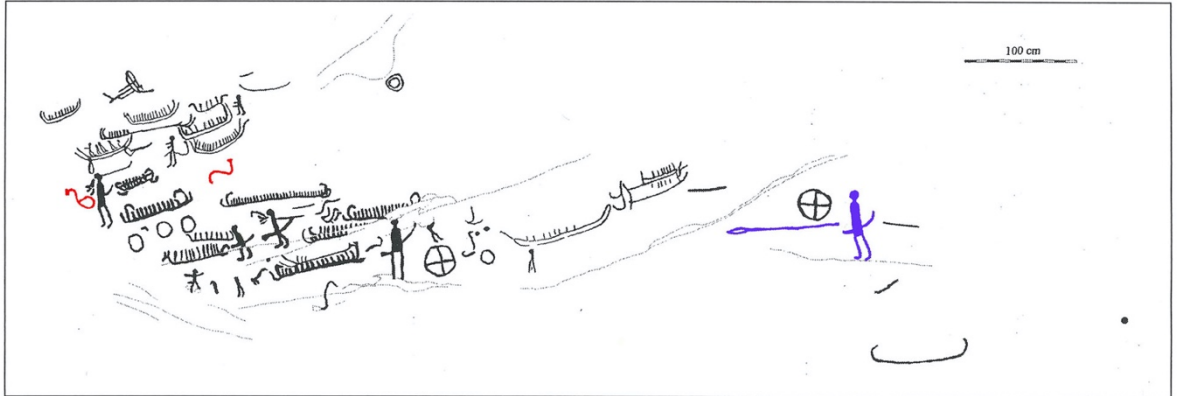
Et annen problemstilling blir reist av Bradley (1990), hvis depotet er knyttet til metallproduksjon, er det vanskelig å kunne forklare hvorfor store mengder bronse ble deponert og aldri hentet opp igjen. Samfunnsutviklingen som skjedde i bronsealderen var i stor grad motivert av å skaffe råmaterialene til å kunne drive bronseproduksjon. I Norge, hvor det var mangel på naturlig forekomst av råmaterialene, var resirkuleringen av brukt bronse en høy prioritet (Dietrich, 2014). Dermed kan det synes svært urimelig at man ofret en slik enorm resurs som ville hatt en høy verdi, spesielt i et bronsefattig område som Norge (Johansen, 1993). Et alternativ kan være at objektene var i sin siste

bruksfase og ble lagt ned for å ikke lenger tas i bruk. Som et siste symbolsk rituale i støpeprosessen hvor redskapene ble permanent nedlagt (Henriksen, 2019).

Disse tolkningene presentert ovenfor er de som fremkommer ofte i forskningen rundt depotfunn i Norge fra bronsealderen. I en begrenset periode i eldre jernalder dukket en annen tolknings kategori for depotfunnene opp i form av «ufredsdepoter». Denne typen depoter har trodd at ikke kan dokumenteres i det arkeologiske materialet fra bronsealderen tidligere (Johansen, 1993). Likevel er det flere aspekter ved Hegra jeg tror kan peke mot denne mer pragmatiske tolkningen. Ufredsdepoter vil si personlige, verdifulle eiendeler, som har blitt bortgjemt i ufredstider. Og er en tolkning som baserer seg på at depoet stammer fra en periode hvor det var krig og ufred tilstede, og at innholdet i depoet har en sammenheng med dette (Johansen, 1993). Som den største samlingen av bronsegjenstander av sitt slag funnet i Norge må dette funnet ha hatt en enorm samlet verdi i bronsealderen.

Uten om ren metall verdi inneholder funnet og en stor bruksverdi. 26 av gjenstandene funnet var holkøkser, hovedsakelig anvendt som redskapsøkser. Det eksisterte et stort behov for tre under bronsealderen. Det ble brukt i konstruksjonen av flere boliger, grunnet den ekspanderende befolkningen, og til produksjonen av båter slik at de kunne drive med handel og reise. Skandinavia's tilgang på tre la grunnlaget for at de kunne utvikle og finansiere sjødyktige båter i stor skala. Som videre tillot høvdingdømmene å tilegne seg større makt og rikdom (Ling, Earle, & Kristiansen, Maritime Mode of Production: Raiding and Trading in Seafaring Chieftdoms, 2018). Dermed vil øksene være sentrale for å drive med slik produksjon.

En grunn til at bronsealderens depoter sjeldent har blitt betraktet i denne sammenhengen er den forekomsten av våpen i depotfunnene. Det å gjemme bort våpen har blitt ansett som ulogisk under ufredstider ettersom hensikten bak våpenproduksjon i første om gang er til å brukes under ufredstidene (Johansen, 1993). Av gjenstandene i Hegrifunnet er det fåtall av gjenstandene som kan ansees som våpen. Det tydeligste ville vært spydspissen. Spydspissen bærer tydelige spor etter bruk (Henriksen, 2019), så det kan virke rart å forlate. Det er her jeg tror at dens tilknytning landskapet kan forklare hvorfor denne ble lagt ned. Ristningene på Bjørngård, som befinner seg nært funnstedet, inkluderer en avbildning antatt til å representere et av bronsealderens ritualer. Denne avbildningen inkluderer en menneskefigur sammen med et spyd. Bronselurer er også tilstede (Henriksen, 2019). Som tidligere nevnt ville rituelle gjenstander besitte en spesiell betydning. Det er ikke utenkelig at denne spydspissen kan ha en tilknytning til denne avbildningen eller rituale, og derfor får en dypere betydning for de som la den ned. Derfor synes jeg ikke inkluderingen av et våpen i denne konteksten taler imot en tolkning av dette som et ufredsdepot.

Figur 9 Ristningene på Bjørngård med avbildning av både bronselurer og spyd, antatt til å være knyttet til bronsealderens ritualer. Illustrasjon gjort av Henriksen (2019) etter Sognnes (2001)

Et siste argument som kan støtte denne tolkningen er perioden gjenstandene ble lagt ned i. Hegrafunnet er antatt til å ha bli lagt ned i bronsealderens siste periode. Det er antatt at den dominerende formen for krigføringen under den yngre bronsealder plyndring (Harding, 2006). Det å legge ned verdisakene i et skjulested vil da sikre start kapital til en evt. Gjenoppbygging, etter plyndring fra andre grupper, og trygg bevaring av rituelle gjenstander slik som bronselurene.

Denne tolkningen utelukker ikke nødvendigvis at dette er en rituell nedleggelse av gjenstander. Det å gjemme bort objekter av stor økonomisk og symbolsk verdi kan ha vært et rituale i seg selv. Et slikt rituale, knyttet til avventingen av et angrep utenifra, ville også hatt sterk påvirkning på gruppens kollektive minne og dannelsen av hostilitet mot grupper utenifra. Dermed kan denne avventingen og forsvaret mot plyndring, være en direkte representasjon på samfunnets krigsorientering.

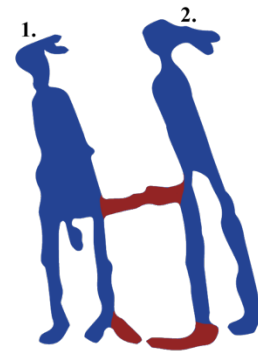
4.3 Prosesjonen

Den mest omtalte eksisterende tolkningen av Prosesjonen, og generelt bergkunsten på Leirfall, er at det er enda en indikasjon på en sterkt tilstedeværende solkult under bronsealderen. Denne ideen om solkult stammer tilbake fra en rekke synteser av Åke Olmark fra 1963, hvor han presenterte teorien om solen som en personifisert gud. Denne teorien trakk linjer mellom de egyptiske bildene og den skandinaviske bergkunsten, og konkluderte med at det kunne vitne om en soldyrkelse under den norske bronsealderen (Kristiansen K. U., 2012). Denne idéen har blitt videreført av andre arkeologer, slik som Theodor Petersen, som tolket hestefigurer samlet rundt en spiral som en form for soldyrkelse (Sognnes, 2005), og Flemming Kaul som gjenskapte solens reise som beskrevet i norrøn og egyptisk mytologi ved å bruke bilder av norske Jordbruksristninger (Kaul, 1998). Etersom prosesjonen på Leirfall, og sammen med mange av båtfigurene beveger seg i retning mot solnedgangen, kan dette og tolkes som en representasjon på solens reise (Sognnes, 2005).

En tolkning som utfordrer denne, er tolkningen av prosesjonen som et slavetog gjort i Ling, Earle, & Kristiansen's *Maritime Mode of Production: Raiding and Traiding in Seafaring Chiefdoms* (2018). Denne tolkningen tar grunnlag i diskusjonen om Skandinavia som en betraktelig mektig maritim-kriger nasjon under bronsealderen, hvor slaver kan ha vært hovedeksporten til de skandinaviske høvdingdømmene. I Her tolkes linjene mellom figurenes «hofter» i Figur 11 illustrert i rødt, og mellom beina på som lenker figurene sammen. (Denne virker delt opp i kalkeringer gjort av motivet, men er helt sammenhengende på berget som kan sees i Figur 9) Som om de er en del av et slavetog (Ling, Earle, & Kristiansen, *Maritime Mode of Production: Raiding and Traiding in Seafaring Chiefdoms*, 2018).

Jeg tror ikke nødvendigvis at det er usannsynlig at Leirfall kan ha blitt brukt som et rituellet møtested, og at bergkunsten reflekterer ritualene som ble utført. Likevel vil jeg her presentere at istedenfor et rituale knyttet direkte til solkult, eller slavetog, så er det heller et rituale i forbindelse med den voldelige delen av bronsealder-hverdagen.

Første del av å komme fram til en slik tolkning blir å se om figurene i prosesjonen kan være krigere. Det er antatt at krigerkulturen i Skandinavia bar stort preg av å være maritime krigsspesialister (Ling, Earle, & Kristiansen, *Maritime Mode of Production: Raiding and Traiding in Seafaring Chiefdoms*, 2018). Dette stemmer overens med bergkunsten hvor krigs paneler ofte er nær eller sammen med skipsfremstillinger. Som kan indikere en direkte assosiasjon til sjøfaring og krig (Ling & Cornell, 2017). Dette er også tilfellet på Leirfall felt III som inkluderer et mangfold av skipsfremstillinger.

Figur 10 De to figurene antatt å være lenket sammen i (Ling, Earle, & Kristiansen, *Maritime Mode of Production: Raiding and Traiding in Seafaring Chiefdoms*, 2018)

Det er vanskelig å trekke konklusjoner om hvordan disse båtene ble brukt ut ifra bergkunst alene. Den stiliserte utformingen av motivene gir begrenset informasjon om hvordan båtene var konstruert (Ling, 2012). Ved å sammenligne med Hjortspringbåten, det eneste ekte båtfundet vi har fra Skandinavia forhistorie, kan det trekkes noen

konklusjoner.

Hjortspringbåten har ofte blitt tolket som å besitte en militær funksjon, og Ling (2012) mener at skipene i bergkunst kan ha besatt samme funksjonen. At båtene har vært en viktig del av slagene under bronsealderen kommer ikke godt frem i norsk bergkunst, men ved å se på krigsscener fra svensk bergkunst er det større indikasjon på at båten spilte en rolle i voldsutførelsen.

Figur 11 Bergkunst fra Tanum med krigere og skip som motiv. Hentet fra: SHFA

I Ling's (2012) artikkel konkluderer han, etter å sammenligne de ulike skipsframstillingene, at mannskapet på et skip i bronsealderen ville bestått av mellom seks og tretten individer. Dette stemmer overens med antallet menneskeskikkelser presentert i Prosesjonen, dermed er det ikke umulig at dette kan være et mannskap. Det at Lederfiguren i prosesjonen er betraktelig større enn de følgende figurene kan være en bevist beslutning for å fremheve figurens sosiale status. Plassert fremst bevæpnet med sverd, kan dette være lederen for krigerfølge som skal ta med mannskapet sitt ut i kamp?

Som nevnt tidligere var det en viktig forutsetning for å motivere til utførelsen av vold å gi voldsutførelsen en symbolsk betydning slik at det blir inkorporert i gruppens felles verdi og interesse. Dermed kan ritualer og idealiseringen av krigerrollen spilt en viktig rolle før selve utførelsen. Ergo kan Prosesjonen omringet av båter, mulig krigsfartøy, være en del av et rituale i forberedelse av utreise. Sjøfart i bronsealderen, selv for et samfunn av maritime krigsspesialister, ville det å ferdes på havet vært en stor kontrast til hverdagen på land. I tillegg involverte det en stor økonomisk og personlig risiko. Derfor kan dette rituale ha tatt plass for å sikre suksess, både for trygg reise og seier over fiender (Ling & Cornell, 2017). Det gjør at det rituelle kan ha vært preget av bestemte samfunnsfunksjoner som viser at den krigsorienterte hverdagen også har tredd inn i den rituelle sfæren.

5. Avsluttende kommentarer

Ved utgangspunkt i disse casene er det ikke urimelig å si at det arkeologiske materialet kan gi oss et nytt innblikk i hvordan samfunnet i større grad ble krigsorientert. Sund skiller seg her ut med å være et klart tydelig eksempel på voldsutførelse, og hvordan en krigerkultur kan ha vært sterkt tilstedeværende i samfunnet. Som vist i de legede traumene påført skjelettene gjennom individenes livstid. Og den tydelig brutale slutten

som møtte denne mulige militæreliten. Case 2 og 3 representerer ikke på samme måte uro og konflikt i bronsealder samfunnet. De er som oftest puttet inn en religiøs kontekst, men dette utelukker ikke inkluderingen av andre tolknings narrativ. Depoet kan ha vært en rituell nedleggelse eller lager for senere omstøping. Men det er også mulig at dette kan ha skjedd som en direkte konsekvens til en urolig tidsperiode. Hvor gjenstandene har blitt gjemt bort. Prosesjonen på Leirfall blir ofte satt i en religiøs kontekst, men hva denne religiøse konteksten er kan tolkes ulikt. Her har tolkningsforslaget blitt at det kan være et rituale forbundet med krig. At individene er mannskapet, og båtene som pryder feltet er krigsfartøy. Her er et viktig poeng at bronsealderen hadde ikke det samme markante skille mellom det religiøse og hverdagslige. Sees alle disse casene sammen så kan de vise til at vold ikke var et konstant fenomen. Men at det var en overhengende del av samfunnet og dets ritualer. Dette sett i lys med nyere forskning gjort på temaet krig i forhistorien, så kan dette bidra til et annet perspektiv, hvor man kan se spor som indikerer uroligheter og vold som et resultat av et mer krigsorientert samfunn i det arkeologiske materialet fra Trøndelag.

6. Bibliografi

- Austvoll, K. I. (2019). Makt og mobilitet langs kysten av Sørvest-Norge i bronsealderen. *Frå haug ok heiðni*(3), ss. 3-8.
- Bossen, C. (2006). War as Practice, Power, and Processor: A Framework for the Analysis of War and Social Structural Change. In T. Otto, H. Thrane, & H. Vankilde (Eds.), *Warfare and Society: Archaeological and Social Anthropological Perspectives* (pp. 89-102). Denmark, Aarhus University Press.
- Bradley, R. (1990). *The passage of arms: An archaeological analysis of prehistoric hoards and votive deposits*. Great Britain: Cambridge University Press.
- Dietrich, O. (2014). Learning from 'Scrap' about Late Bronze Age Hoarding Practices: A Biographical Approach to Individual Acts of Dedication in Large Metal Hoards of the Carpathian Basin. *European Journal of Archaeology*, 17, ss. 468-486.
- Farbregd, O., Marstrander, S., & Torgersen, J. (1974). *Bronsealders skjelettfunn på Sund, Inderøy, Nord-Trøndelag, på bakgrunn av andre bronsealderfunn*. Det Kgl. Videnskabers selskab, Antikvarisk avdeling. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Fyllingen, H. (2002a). Massakeren på Inderøy - vold og uro i bronsealderen. (A. Beverfjord, Red.) *SPOR*, 17, ss. 41-43.
- Fyllingen, H. (2002b). *The Use of Human Osteology in the Analysis of Ritual and Violence During the Early Bronze Age - A Case Study from Nord-Trøndelag*. Bergen, (Masteravhandling): Universitetet i Bergen.
- Fyllingen, H. (2003). Society and Violence in the Early Bronze Age: An Analysis of Human Skeletons from Nord-Trøndelag, Norway. *Norwegian Archaeological Review*(36), ss. 27-43.
- Fyllingen, H. (2006). Society and the Structure of Violence: A Story Told by Middle Bronze Age Human Remains from Central Norway. I T. Otto, H. Thrane, & H. Vankilde (Eds.), *Warfare and Society: Archaeological and Social Anthropological Perspectives* (ss. 319-330). Denmark: Aarhus University Press.
- Harding, A. (2006). What Does the Context of Deposition and Frequency of Bronze Age Weaponry Tell Us about the Function of Weapons? In T. Otto, H. Thrane, & H. Vankilde (Eds.), *Warfare and Society: Archaeological and Social Anthropological Perspective* (pp. 505-513). Denmark: Aarhus University Press.
- Henriksen, M. M. (2018). Bronsealderdepoet fra Hegra. I N.-T. Historielag, & Å. Jünge (Ed.), *Årbok for 2018* (Vol. 95, ss. 23-36). Nord-Trøndelag Historielag.
- Henriksen, M. M. (2019). Depotfunnet fra Hegra -ofret, gjemt eller glemt? *SPOR*, 34(1), ss. 4-9.
- Jacobsen, H., & Follum, J. (2008). *Kulturminner i Norge : Spor etter mennesker gjennom 10000 år*. Oslo: Tun; Skogbrukets kurinstitutt.
- Johansen, Ø. K. (1993). 3. TEORETISKE PREMISSER. I *Norske depotfunn fra bronsealderen*. Oslo: Universitetets oldsaksamling.
- Johansen, Ø. K. (1993). 7. TOLKNING. I Ø. K. Johansen, *Norske depotfunn fra bronsealderen* (ss. 91-150). Oslo: Universitetets oldsaksamling.
- Johansen, Ø. K. (2000). Da Metallet kom til Norge : ca. 2000 - 1700 f.kr. I &. &. Johansen, *Bronse og makt : Bronsealderen i Norge* (ss. 45-65). Oslo: Andresen & Butenschøn.
- Kaul, F. (1998). Chapter 11. Summary, Discussion, Conclusion. I F. Kaul, *Ships on bronzes. A study in Bronze Age religion and iconography*. Copenhagen, Chapter 11. Summary, Discussion, Conclusion: National Museum of Denmark.
- Kaul, F. (1998). Chapter 2. The Religion of the Bronze Age. A General Approach. I F. Kaul, *Ships on Bronzes. A Study in Bronze Age Religion and Iconography*. Copenhagen: Nationalmuseet.

- Kjelstadli, K. (1999). Kap 18: Å prøve forklaringer, Å sammenligne. I K. Kjelstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget* (2. utgave. utg., ss. 261-269). Oslo: Oslo Universitetsforlag.
- Kristiansen, K. U. (2012). *Rock Art and Religion The sun journey in Indo-European mythology and Bronze Age rock art*.
- Kristiansen, K., & Larsson, T. B. (2005). Europe in the Early Bronze Age: an archaeological background. In K. Kristiansen, & T. B. Larsson, *The Rise of Bronze Age Society: Travels, Transmissions and Transformations* (pp. 108-142). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Kristiansen, K., & Larsson, T. B. (2005). Symbolic transmissions and social transformation in Bronze Age Europe. In *The Rise of Bronze Age Society: Travels, Transmissions and Transformations* (pp. 142-250). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Ling, J. (2012). War Canoes or Social Units? Human Representation in Rock-Art Ships. *European Journal of Archaeology*, pp. 465-485.
- Ling, J., & Cornell, P. (2017). Violence, Warriors, and Rock Art in Bronze Age Scandinavia. In R. J. Chacon, & R. G. Mendoza (Eds.), *Feast, Famine or Fighting? : Multiple Pathways to Social Complexity* (pp. 15-35). USA: Springer International Publishing.
- Ling, J., Earle, T., & Kristiansen, K. (2018). Maritime Mode of Production: Raiding and Trading in Seafaring Chiefdoms. *Current Anthropology*(5), pp. 1-38.
- Malešević, S. (2010). Part II: War in time and space: Chapter 3 War and violence before modernity. In S. Malešević, *The Sociology of War and Violence* (pp. 89-116). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Marstrander, S., & Sognnes, K. (1999). *Trøndelags Jordbruksristninger*. (M. E. Jasinski, & A. Beverfjord, Red.) Trondheim: NTNU Vitenskapsmuseet.
- Melheim, A. L. (2013). Fantes det virkelig en bronsealder i Norge? Periferiens rolle revurdert. *Fortid*(1), ss. 24-32.
- Schröder, I. W., & Schmidt, B. E. (2001). Introduction: violent imagineries and violent practises. I I. W. Schröder, & B. E. Schmidt (Red.), *Anthropology of Violence and Conflict* (ss. 1-25). London: Routledge.
- Sognnes, K. J. (2000). Graver, båter, krigere – et glimt av Europa i Trøndelags bronsealder. *SPOR*(2), 20-24.
- Sognnes, K. J. (2005). Bronsealderen. I *Trøndelags historie: B.1 : Landskapet blir landsdel : Fram til 1350*. Trondheim: Tapir akademisk forl.
- Sognnes, K. J. (2011). THESE ROCKS WERE MADE FOR WALKING: ROCK ART AT LEIRFALL, TRØNDELAGE, NORWAY. *Oxford Journal of Archaeology*, 2(30), ss. 185-205.
- Stamnes, A. A. (2018). *Geofysiske undersøkelser på Hegra, Stjørdal kommune, Trøndelag*. NTNU Vitenskapsmuseet. Trondheim: NTNU Vitenskapsmuseet.
- Stebergløkken, H. (2017). Where Styles Meet - What Does it Mean. In P. Skoglund, J. Ling, & U. Bertilsson (Eds.), *North Meets South: Theoretical Aspects on the Northern and Southern Rock Art Traditions in Scandinavia* (pp. 35-58). Oxbrow Books.
- Stebergløkken, H. M. (2010). Bergkunsten i Trøndelag - et grenseområde. I Å. Jünge (Red.), *Årbok 2010* (Vol. 85, ss. 53-66). Nord-trøndelag Historielag.
- Toreld, A. (2012). Svärd och mord – nyupptäckta hållristningsmotiv vid Medbo i Brastad socken, Bohuslän. *Fornvännen*, ss. 241-252.
- Trigger, B. G. (1996). 5 Kulturhistorisk arkeologi. I B. G. Trigger, *Arkeologiens idéhistorie* (ss. 115-153). Oslo: Pax.

Vankilde, H. (2006). Archaeology and War: Presentations of Warriors and Peasants in Archaeological Interpretations. In T. Otto, H. Thrane, & H. Vankilde (Eds.), *Warfare and Society: Archaeological and Social Anthropological Perspective* (pp. 57-73). Denmark: Aarhus University Press.

